

Мр Момчило ИСИЋ

СТРАДАЊЕ ОСНОВНИХ ШКОЛА ВАЉЕВСКОГ КРАЈА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Поред знатног броја људских жртава, ваљевски округ је у првом светском рату претрпео и огромна материјална разарања. О њиховој величини говори и податак да је 66 основних школа претрпело штету од 3 766 875 динара¹⁾, или 57 073,86 динара по једној школи. Најчешће су страдале саме зграде, а затим училила, намештај и књиге.

Приказ оштећености појединих школа даћемо кроз табелу:

Подгорски школски срез

Место	Намештај дин.	Учила дин.	Књиге дин.	Канц. мат. и архива дин.	Зграде дин.	Свега дин.
Бабина Лука	6.650	700	—	—	1.620	8.970
Бранковина	8.000	1.786	1.500	500	10.000	21.786
Грабовица	13.446	1.275	5.200	1.192	65.930	87.043
Драчић	4.280	—	2.000	1.000	9.000	16.280
Јовања	6.760	820	1.500	500	24.280	33.860
Котешница	1.450	700	500	—	1.820	4.470
Лелић	6.320	1.450	1.000	600	4.400	13.770
Лесковице	3.200	500	800	200	3.050	7.750
Лозница	—	—	—	—	25.000	25.000
Петница	12.000	3.650	—	—	34.500	50.150
Попучке	14.800	2.100	—	—	—	16.900
Поћута	10.000	2.000	—	—	61.000	73.000
Рабровица	3.100	—	—	—	4.400	7.500
Стубо	7.900	760	600	—	14.690	23.950
Гола Глава	8.701	3.000	5.000	1.090	23.402	41.193
Г. Буковица	1.860	235	700	—	7.500	10.295
Каменица	10.000	2.155	—	—	7.030	19.185
Лопатањ	5.090	710	2.000	—	2.800	10.600
Миличиница	6.450	2.120	—	—	—	8.570

1) Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије (Одељење за основну наставу), фасц. 9. — Подаци о штети причињени школама округа ваљевског (разврстани по школским срезевима) у однетим предметима и упропашћеним зградама, намештају, училима и књигама за време рата 1914—1918. године, скупљени по наредби Министарства просвете од 21. 08. 1922. године ОН Бр. 30583 и од 27. 02. 1923. године ОН Бр. 9440.

Осечина (Одбор школе осечинске је известио да не може навести шта је све оштећено и упропашћено, пошто не зна тачно)

Осладић	14.096	576	3.000	1.000	26.156	44.828
Остружањ	3.400	900	2.500	500	10.000	17.300
Причевић	14.350	2.600	9.000	1.000	16.500	43.450
Суводање	5.980	—	6.000	1.360	8.900	22.240
Укупно	167.833	28.037	41.300	8.942	361.978	608.090

Колубарски школски срез

Место	Намештај дин.	Учила дин.	Књиге дин.	Канц. мат. и архива дин.	Зграде дин.	Свега дин.
Ваљево	71.350	9.520	14.470	—	2.550	97.890
Боговаћа	15.390	2.800	—	—	6.000	24.190
Брежђе	—	—	—	—	50.000	50.000
Бабајић	—	500	6.000	—	6.800	13.300
Бајевац	8.200	350	—	—	9.000	17.550
Борак	14.650	1.050	3.000	—	2.960	21.660
Д. Топлица	—	—	—	—	21.300	21.300
Г. Топлица	8.240	750	8.000	—	5.120	22.110
Бурђевац	7.800	—	1.800	—	—	9.600
Крчмар	7.871	1.624,50	1.750	—	—	11.245,50
Јабучје	12.500	1.850	1.000	—	35.500	50.850
Мионица	16.600	4.600	3.000	—	19.800	44.000
М. Црква	10.280	1.190	2.000	—	8.740	22.210
Лајковац	13.780	2.000	—	—	30.000	45.780
Пауне	—	—	—	—	—	27.500
Рајковић	—	—	—	—	—	35.500
Рибница	850	300	250	—	—	1.400
Славковица	—	—	—	—	—	21.000
Цветановац	3.900	1.050	5.000	—	20.120	30.070
Укупно	191.411	27.584,50	46.270	—	217.810	567.155,50

Посавски школски срез

Место	Намештај дин.	Училиа дин.	Књиге дин.	Канц. мат. и архива дин.	Зграде дин.	Свега дин.
Обреновац	74.170	83.900	40.000	1.000	100.000	299.070
Забрежје	17.120	3.250	25.000	600	34.400	80.370
Звечка	25.750	3.450	25.000	600	43.200	98.000
Скела	3.0420	3.750	25.000	600	53.200	112.970
Ушће	18.500	3.100	25.000	600	38.400	85.600
Грабовац	28.990	3.950	25.000	600	44.000	102.540
Стублине	34.980	4.450	25.000	600	46.800	111.830
Пироман	22.540	3.450	25.000	600	44.000	95.590
Трстеница	26.680	3.550	25.000	600	32.400	88.230
Дрен	27.540	3.750	25.000	600	33.200	90.090
Јошева	26.700	3.450	25.000	600	29.200	84.950
Орашац	17.200	3.450	25.000	600	32.400	78.650
Уб	50.470	44.700	40.000	900	69.600	205.670
Рађево	45.920	4.250	25.000	600	68.000	143.770
Паљуви	18.000	3.450	25.000	600	30.800	77.850
Тврдојевац	27.450	3.550	25.000	600	34.000	90.600
Докмир	23.950	3.950	25.000	600	34.800	88.300
Памбуковица	26.640	3.750	25.000	600	37.600	93.590
Новаци	22.490	3.650	25.000	600	33.200	84.940
Баталаге	16.580	3.550	25.000	600	22.000	67.730
Тулари	24.060	3.550	25.000	600	26.000	79.210
Вукона	38.550	4.450	25.000	600	53.200	121.800
Врело	43.050	5.150	25.000	600	50.400	124.200
Бањани	25.330	3.550	25.000	600	31.600	86.080
Укупно	713.080	211.050	630.000	15.100	1.022.400	2.591.630
Укупно у округу	1.072.324	266.671,50	717.570	24.042	1.602.186	3.766.875,50²⁾

Очито је да су највећу штету претрпеле школе из посавског школског среза³⁾, пошто на њих долази 68,80% укупно причињене штете. Просечан износ штете по једној школи у овом срезу је 107.985 динара, док су највише страдале школе у: Обреновцу, Убу и

2) Исто. — У износ штете за оштећене школске зграде у подгорском школском срезу унета је и штета над осталим зградама у школском дворишту, затим штета нанета школским воћњацима, школској огради и дрвима за огрев. Код података за колубарски срез у ставку штете над зградама, поред штете на школској огради и дрвима за огрев, унета је и штета на разним другим непознатим покретностима и непокретностима.

3) 1919. године ваљевски округ је био подељен на три школска среза: 1. Подгорски школски срез је обухватао политичке срезове ваљевски и подгорски, али без града Ваљево; 2. Колубарски школски срез обухватао је град Ваљево, колубарски политички срез и мањи део тамнавског политичког среза (Лајковац, Бајевац и Борак); 3. Посавски школски срез је обухватао: посавски политички срез, већи део тамнавског политичког среза, а једно време и Свилеуву и Јазовник из посаво-тамнавског политичког среза.

Радљеву. Говорећи о стању школских зграда у овом срезу школски надзорник у свом годишњем извештају за школску 1919/20. годину, поред осталог, каже: „Већина школских зграда подигнуте су по плану али су услед рата све веома оштећене, јер су служиле за болнице и нашој и непријатељској војсци . . .”⁴⁾

Какво је било стање школе у Убу, једне од најугроженијих, види се из извештаја управитеља школе од 1. септембра 1921. године, дакле три године после ослобођења. У њему стоји: „Школа убска по својој уредности долази у најгоре школе у срезу тамнавском. Она изостаје од многих сеоских школа које данас много боље стоје . . . Ни данас, када је настава требала да почне, у учионицама убске основне школе нема прописних клупа, но ученици седе на таквим клупама које личе на клупе које се праве по вашарским шатрама. Ни оваквих клупа нема довољно већ се деца морају толико збити, да на простору за 30 ученика мора сести 60 ученика . . . Што се тиче саме зграде на њој није ништа урађено. Прозорска окна с поља нису намештена, а на учутрашњим прозорима многа окна стоје полупана . . .”⁵⁾

Да се убска основна школа налазила у изузетно тешкој ситуацији сведочи и чињеница што је Министарство просвете, одлуком од 12. септембра 1921. године, наредило да се школа у Убу затвори, а њени ученици и наставници распореде у суседне школе у Тврдојевцу, Врелу и Паљувама, где се морала изволити полудневна настава⁶⁾.

О школоким зградама у посаво-тамнавском школском срезу у извештају школског надзорника Министарству просвете од 23. јула 1923. године стоји и ово: „После ослобођења на оправкама ових зграда није се готово ништа урађено те су и сада у веома лошем стању . . . У неким школама измењена су на појединим местима прозорска окна, неко прозорско крило, али у доста школа и данас стоје на прозорским крилима дротици од старих новина којима су учитељи прошле зиме лепили прозорска окна због хладноће (Дрену, Ушћу, Орашцу, Памбуковици, Баталагама, Докмиру, Јошеви, Пироману, Вукони и Новацима). У неким школама прозори су до половине затворени даскама те је због тога оскудица у светлости била велика (Забрежју, Звечкој, Новацима, Грабовцу, Убу и Памбуковици) . . . Ни на једној згради нема довољно прозора па и она спољна крила пошто су одавно бојом превучена почела су трулити и распадати и за кратко време биће неупотребљива . . .”⁷⁾

Ништа боља ситуација није била ни са школским намештајем и наставним средствима и училима. Ни једна школа није имала по-

4) Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије (Одељење за основну наставу) фасц. 8; Годишњи извештај школског надзорника за школски срез посавски за школску 1919/20. годину упућен Министарству просвете 23. јула 1920. године.

5) Исто. Извештај управитеља школе у Убу школском надзорнику за школски срез посавски од 6. септембра 1921. године.

6) Исто. Одлука Министарства просвете од 12. IX 1921. године.

7) Као напомена под 4.

требна учила, а и ако их је имала онда су то, најчешће, биле рачуналке и мале сливова које су, већином, радили сами наставници. „Намештај је никакав изузев неколико школа, које имају само клупе, по један сто и таблу, у осталим школама деца седе на треножним столицама или отесаним клупицама. У летње дане, када отпочну врућине, било је више случајева да ђак задрема, падне са треножца па у паду за собом обори по неколико ђака из своје околине и кад се нешто пише, ђачка колена са брадом се додирују . . .”⁸⁾

Материјална штета у остала два школска среза била је далеко мања. У подгорском она је износила 26.438, а у колубарском 30.506 динара по једној школи. У овим срезевима највише су настрадале школе у: Ваљеву, Грабовици, Поћути, Јабучју и др. Међутим, овде је било и 5 школа (у Бурђевицу, Крчмару, Милчици, Попучкама, Рибници) које нису имале оштећења на самим зградама, што иначе представља, редовно, најзначајнију ставку штете.

Оваква разлика у висини материјалне штете на школама у појединим деловима ваљевског краја, иако је скоро цео био поприште ратних сукоба и великих разарања, превасходно је резултат привредне развијености дотичних крајева. У привредно развијенијим крајевима (посавски и тамнавски срез) школе су квалитетније грађене, пространије су и боље опремљене, те је и штета у њима морала бити далеко већа. На супрот овоме школе у брдским и планинским крајевима су мање, грађене од слабијег материјала и веома скромно опремљене, тако да и после потпуног уништења штета није могла да буде велика.

Да висина материјалне штете није и прави одраз стања у коме се налазила школа у првим послератним годинама најбољи је пример школе у Рабровици која је имала штету од само 7.500 динара, а била је оличење пустоши. Ево како школу описује њен управитељ у свом извештају Министарству просвете од 10. јуна 1920. године: „Дошав школи затекао сам голе зидове, остало је било уништено и упропаћено. Сем два дирека која су држала вратнице на школском дворишту није било ни једног коца од ограде. По њима се могло закључити да је ограда некада постојала. Школа је била окрпана и почасила. Врата и прозори су били толико порабаћени да се нису могли употребљавати. Пећи полупане и растурене, а чункови од истих разнети. Једном речју школа је била у таквом стању да није могла рад почети, а представљала је слику пустоши и хаоса непријатељске најезде. . .”⁹⁾ Међутим, сва ова оштећења процењена су на 4.400 динара. Истовремено школска зграда у Грабовици имала је штету од 65.930 динара, иако се ситуација није много разликовала од оне у Рабровици. „Модерна и лепа школска зграда у Грабовици, подигнута 1906. године на друму Ваљево — Коцељева — Шабац удаљена 5 km од

8) Исто.

9) Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије (Одељење за основну наставу), фасц. 8. — Писмо управитеља школе у Рабровици Министарству просвете од 10. јуна 1920. године.

Ваљева има сада само зидове и кров, сва дрвена грађа: патоси, прозори, врата, намештај и све остало уништено је ..."¹⁰⁾ Очигледно је да се овде ради о квалитетније израђеној и боље опремљеној школској згради.

Истакли смо да је поред квалитета саме школске зграде, опремљеност школе основни узрок високе материјалне штете. Овакав закључак најбоље потврђује пример ваљевске основне школе. Наиме, она је од свих школа у подгорском и колубарском школом срезу имала највећу штету, мада је оштећење зграде износило свега 2.550 динара. Дакле, скоро сва штета је направљена на намештају, училицама и књигама. Примера ради, штета на скамијама износила је преко 50.000 динара, док је штета због 60 уништених завеса, у износу од 7.200 динара¹¹⁾, била већа од укупне штете причињене, појединачно, школама у Котешници и Рибници. Само једно однето звоно из ваљевске основне школе вредело је 5.000 динара¹²⁾, што представља нешто мању суму од укупне штете у обе, напред поменуће школе.

За потврду напред изнетог закључка нека нам послужи и податак да је вредност штете причињене одношењем и уништењем соколског одеа и соколских гимнастичких справа из обреновачке основне школе износила 30.000 динара. Ова сума је, наиме, већа него што је, појединачно, износила штета у 21-ој школи подгорског и колубарског школског среза¹³⁾. И на крају, да је опремљеност школе знатно утицала на висину ратне штете најбоље нам показује пример посавског школског среза, пошто је штета причињена ћачким и наставничким књижницама у његовим школама износила 630.000 динара, а што је више од укупне штете како колубарског тако и подгорског школског среза. Истовремено, износ штете због скоро потпуног уништења књижница у ова два школска среза је свега 87.570 динара.

школски срезови
посавски колубарски подгорски

предмет	посавски		колубарски		подгорски		укупно	
	број	вредност	број	вредност	број	вредност	број	вредност
б. клупе	831	249.300	447	92.300	307	43.272	1.585	384.872
столице	256	25.600	74	6.070	59	3.156	389	34.926
табле	71	42.600	38	9.540	20	4.476	129	56.616
рачунаљке	58	29.000	25	4.200	14	2.755	97	35.955
укупна штета на зградама		1,022.400	—	217.810	—	361.978	—	1,602.186 ¹⁴⁾

10) Исто. — Годишњи извештај школског надзорника за срезове ваљевски и подгорски упућен Министарству просвете (Одељењу за основну наставу) за школску 1919/20. годину упућен 30. августа 1920. године.

11) Као напомена под 1.

12) Исто.

13) Исто.

14) Исто.

Разлику у опремљености школа и квалитету самих школских зграда, а тиме и у висини ратне штете у појединим деловима ваљевског округа видећемо на примеру неких делова уништеног намештаја, неких учила и укупне штете на школским зградама:

О бољој опремљености школа посаво-тамнавског школског среза не говори само број одређеног намештаја, или учила већ и њихов квалитет. Тако, на пример, просечна цена рачуналке у посавском школском срезу износи 600 динара, а у подгорском само 223 динара. Док једна клупа у посавском школском срезу вреди 300 динара у подгорском је она свега 140 динара и сл.

Да су школе у посавском школском срезу биле најугроженије види се и из списка састављеног 30. септембра 1920. године, а на основу наређења Министарства просвете од 6. септембра 1920. године. У њему су издвојене школе у ваљевском округу којима је потребна најминималнија помоћ за најнужније оправке:

Баталашка	3.000 динара	Обреновачка	15.000 динара
Брежњанска	2.500 „	Осладићска	10.000 „
Врељанска	12.000 „	Памбуковачка	5.000 „
Вуконска	5.000 „	Пироманска	2.000 „
Гологлавска	2.000 „	Поћутска	8.000 „
Грабовачка	6.000 „	Радљевска	3.000 „
Грабовичка	10.000 „	Стублинска	3.000 „
Звечанска	5.000 „	Тврдојевачка	3.000 „
Крчмарска	3.000 „	Суводањска	2.000 „
Лајковачка	8.000 „	Убска	5.000 ¹⁵⁾ „

Овај списак нам, поред осталог, говори и о изузетно спором обнављању ратом порушених и разорених школа. Податак да је укупна сума за издржавање народних школа у ваљевском округу 1920. године износила свега 567.437 динара¹⁶⁾, дакле једва око 15% од укупне ратне штете, само нас још више држи у уверењу да ће основно школство ваљевског краја дуго осећати последице првог светског рата.

15) Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије (Одељење за основну наставу), фасц. 8; Извештај Окружног школског одбора округа ваљевског упућен Министарству просвете од 30. септембра 1920. године.

16) Исто.